

Araştırma Makalesi (Research Article)

Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg., 2024, 61 (2):217-232
<https://doi.org/10.20289/zfdergi.1377809>

Büşra ONAY ^{1*}

Esra BAYAZIT SOLAK ²

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, 03000, Merkez, Afyonkarahisar, Türkiye

² Siirt Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 56000, Merkez, Siirt, Türkiye

* Sorumlu yazar (Corresponding author):

bonay@aku.edu.tr

Anahtar sözcükler: Afyon, cami bahçesi, kullanıcı memnuniyeti, peyzaj

Keywords: Afyon, mosque garden, user satisfaction, landscape

Manevi güzelliğın yeşil mirası: Cami bahçeleri ve kullanıcı memnuniyeti

The green heritage of spiritual beauty: Mosque gardens and user satisfaction

Alınış (Received): 18.10.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 06.05.2024

ÖZ

Amaç: İnsanların ibadet, toplanma, bir araya gelme amacıyla kullandıkları mekanlar olan camiler bahçeleri ile kentsel açık yeşil alan sistemi içerisinde yer edinmiş peyzaj alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Konu ile ilgili literatür tarandığında cami bahçelerinin tasarımı ve kullanıcılar üzerindeki etkisi ile ilgili yapılan çalışmaların oldukça az olduğu görülmektedir. Literatüre katkı sağlamak, cami bahçelerinin kentsel mekan içerisindeki yerini ortaya koymak ve kullanıcı memnuniyetini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Materyal ve Yöntem: Afyon ilinde seçilen iki cami bahçesi örneğinde, cami bahçelerinin tasarımları incelenmiş ve kullanıcı memnuniyetini ortaya koymak için anket uygulanmıştır. Elde edilen anket verilerinin değerlendirilmesi ve analiz edilmesinde SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 28.0 istatistik programı (deneme sürümü) kullanılmıştır.

Araştırma Bulguları: Çalışma alanı olarak seçilen cami bahçeleri kullanıcıları ile yapılan anketler sonucunda insanların her iki camiden de genel olarak memnun oldukları görülmüştür.

Sonuç: Elde edilen sonuçlara göre seçilen cami bahçelerinin tasarım ve kullanımlarından insanların memnun oldukları sonucuna varılmıştır. Sonuç bölümünde bu alanların artırılması ve tasarımı ile ilgili öneriler sunulmuştur.

ABSTRACT

Objective: Mosques, which are places that people use for worship, gathering, and coming together, appear as landscape areas with their gardens within the urban open green space system. When the literature on the subject is scanned, it is seen that there are very few studies on the design of mosque gardens and their impact on users. It was carried out to contribute to the literature, revealing the place of mosque gardens in urban spaces, and determining user satisfaction.

Material and Methods: In the example of two mosque gardens selected in Afyon province, the designs of the mosque gardens were examined and a survey was conducted to reveal user satisfaction. SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 28.0 statistical program (trial version) was used to evaluate and analyze the survey data obtained.

Results: As a result of the surveys conducted with the users of the mosque gardens selected as the study area, it was seen that people were generally satisfied with both mosques.

Conclusion: According to the results obtained, it was concluded that people were satisfied with the design and use of the selected mosque gardens. In the conclusion section, suggestions regarding the increase and design of these areas are presented.

GİRİŞ

İçerisinde yaşamlarını sürdürmek isteyen insanların; yönetsel, ekonomik ve siyasi isteklerine cevap veren toprak parçaları olan kentler (Onay, 2023; Onay vd., 2023), bünyesinde var olan nüfusun artmasıyla birlikte farklı ihtiyaçlara göre şekil alan yerleşim yerlerine dönüşmüştür (Sürün, 2019). Kentler insanların ihtiyaçlarına göre yapılaşmış alanlardır ancak herhangi bir yapılaşmanın olmadığı alanları da barındırmaktadır. Yapılaşmanın olmadığı bu alanlar olan kentsel açık-yeşil alanlar, kent içerisindeki tamamen boş ya da gelişmemiş olan alanları kapsayan ve çoğunlukla şehir plancıları tarafından kentin gelişimi için kullanılan alanlar olarak nitelendirilmektedir (Mpofu, 2013).

Açık alan kavramı, kent dokusunun önemli temel bileşenlerinden birisi olan, yapısal unsurlar ve trafik ağları dışında kalan boş alanlar ya da açıklık alanlar olarak tanımlanmaktadır (Önder & Polat, 2012). Başka bir tanımda ise kent içerisinde herhangi bir yapılaşmanın olmadığı ya da mevcut yapıların arasında kalmış olan sokak, meydan, otopark ve pazar alanı gibi boş alanlar şeklinde tanımlanmaktadır (Korgavuş & Ersoy, 2015). Yeşil alan ise bitkisel unsurları içerisinde barındıran, herkesin erişimine açık yönetilen alanlar ile ormanlık alan gibi daha az yönetilen alanlardan oluşan kent unsurları olarak tanımlanmaktadır (Lachowycz & Jones, 2013). Farklı bir tanımda yeşil alan ise; kent sınırları içerisinde insanlar için dinlenme, gezme, oyun amaçlarıyla ayrılmış ve kent yönetimlerince düzenlenen ortak kullanım alanlarını da içerisinde bulunduran alanlar olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1993). Yeşil alanlar ekonomik ve sosyal kazançlar sağlamak, kentlerin fiziksel karakterinin şekillenmesinde görev almak veya hava kirliliğinin azaltılması gibi birçok işlevi yerine getirirler.

İnsanların yoğun olarak tercih ettiği kentsel açık-yeşil alanların psikolojik, estetik, ekonomik, sosyal ve işlevsel açıdan pek çok yararı bulunmaktadır (Gül, 2001, Koç, 2003, Mülâyim, 2022; Onay vd., 2023). Açık-yeşil alanlar ekonomik ve sosyal kazançlar sağlamak, kentlerin fiziksel karakterinin şekillenmesinde görev almak veya hava kirliliğinin azaltılması gibi birçok işlevi yerine getirmektedirler (Ayhan & Atabeyoğlu, 2022). Bu alanların sayısının artırılması bahsi geçen faydaları ve kentin gelişmişliği açısından önem arz etmesinin yanı sıra bu alanların düzenlenmesi, işlevine uygun olarak kullanılması, düzenli bakım ve temizliğinin yapılması da önem arz eden diğer bir konudur.

Kentsel açık yeşil alan denilince ilk akla gelen parkların dışında, ev bahçeleri, okul bahçeleri, kamu bahçeleri, hastane bahçeleri ve cami bahçeleri de birer açık yeşil alan örneği oluşturmaktadır. Bu çalışmada da açık yeşil alana örnek verilebilecek cami bahçeleri incelenmiştir. Afyon ilinde yürütülen çalışmada cami bahçelerinin insanlar tarafından kullanımını ortaya koymak ve örnek olarak seçilen cami bahçelerine ait kullanıcı memnuniyetini ölçmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma alanı olarak seçilen cami bahçelerinde literatür ışığında hazırlanan anket cami kullanıcılarına uygulanmıştır. Anketten elde edilen veriler ise SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ise cami bahçeleri değerlendirilerek öneriler sunulmuştur.

Cami Bahçelerinin Tasarımı

“Cami” kelimesi, Arapçada “bir araya getirmek” ya da “toplamak” sözcüğünden türemiş olup (Nasution, 2023), Müslümanların ibadet için gittikleri, beraberlik ve birliğin temsili, kişilerin içerisinde huzuru bulduğu ve eğitim alabildiği mekanlardır (Anonymous, 2021). Erken İslami dönemde, Müslüman generaller bir şehri fethettikten veya kurduktan sonra, şehrin merkezi konumunda sosyo-politik kontrol ve dini faaliyetler amacına hizmet eden bir cami kurmuş, bu camilerde medrese, yatakhane, kütüphane, dükkânlar gibi çeşitli tesislere yer vermişlerdir (Asif vd., 2021).

Camiler ibadet yapılan yer olmanın yanı sıra, insan topluluklarının dini, sosyal ve siyasi amaçlarla bir araya gelerek vakit geçirebilecekleri, bir buluşma noktası olarak da kullanılmaktadır (Alnajjar, 2023; Nasution, 2023). Ayrıca siyaset, sosyal etkileşim, bilgi, sanat, ekonomi, felsefe ve ritüel ibadetle insanları birleştiren bir merkezdir (Taib & Rasdi, 2012). İslam tarihinin önemle üzerinde durduğu cami yapıları ve mimari üslubunun yanında, camilerin ya da mescitlerin büyüklüğü, yapılacağı alan, içerisinde ve

çevresinde bulunacak mekanlar ve kullanımlarda her dönem önem arz etmiştir (Anonymous, 2021). Kimi cami yapıldığı alanın büyüklüğüne göre tek bir yapıdan oluşuyorken kimi camilerde, yapı topluluğu olarak da adlandırılan caminin çevresinde medreselerin, kütüphanelerin, çeşmelerin, şadırvanların, aşevlerinin ve hamam gibi yapıların yer aldığı (Nasution, 2023); sosyal, dini, ticari, eğitim ve sağlık birimleri ile merkezi bir nitelik taşıyan külliye adı verilen yapılardan oluşmaktadır (Işıklar Bengi & Topraklı 2019).

Camiler 18. yüzyılın sonuna kadar külliye yapısının bir parçası olarak yapılmıştır. Zamanla külliye yapısından çıkarak tekil yapılar haline gelen camiler içerdikleri bazı fonksiyonları kaybederek sadece ibadet amaçlı kullanılan mekânlar haline dönüşmüştür (Işıklar Bengi & Topraklı 2019; Çorbacı vd., 2022). Camilerin sahip olduğu sosyal ve kamusal yönlerin yeniden kazandırılabilmesi açısından cami yakın çevresinin peyzaj tasarımı ve dolayısı ile bitkisel tasarımı oldukça önemlidir. Bu doğrultuda kullanıcıların ibadet ihtiyaçlarının yanı sıra rekreasyonel ihtiyaçlarının da karşılanacağı mekânlar tasarlanmalıdır. (Çorbacı vd., 2022). Omer (2013)'e göre, caminin dini bir merkez, bir öğrenim yeri, bir refah ve hayır yeri, bir rehabilitasyon merkezi, bir mahkeme, bir konaklama yeri, şifa merkezi, sosyalleşme merkezi ve ekonomik bir merkez olmak üzere işlevleri olduğunu belirtmektedir. Bunların yanında ülkemizdeki kuruluşlar ve hayırsever kişiler tarafından yaptırılan camilerin ve külliyelerin planlanması ve projelendirilmesi sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmaktadır. Bu hususlar Diyanet İşleri Başkanlığı Tarafından hazırlanan Cami Planlama ve Tasarım Kılavuzunda verilmiştir. Bu kılavuzda yer alan maddelere göre (Anonymous, 2021);

- Camiler planlanırken, toplumun birlik ve beraberliğine katkı sağlamak için bünyesinde rekreasyon alanları, kamusal ve ticari alanlara yer verilmeli,
- Cami yapımı için seçilen alanlar, kent içerisindeki atıl alanlar yerine, kentin odak noktaları olmalıdır.
- Cami planlamasında sürdürülebilirlik ve çevresel koruma temel prensip olmalıdır.
- Camilerin konumları belirlenirken herkesin ulaşabileceği ve yürüme mesafesine uygun şekilde aralıklarla planlanma yapılmalıdır.
- Camiler, kentin dokusuna, tarihine, mimarisine ve planlama yapılan alanın çevresine uygun bir şekilde görsellik ön planda tutularak inşa edilmelidir.
- Camiye yaya olarak, araçla ya da toplu taşıma ile gelen kullanıcıların cami girişine kadar güvenli bir biçimde ulaşımı sağlanmalıdır.
- Cami arazisinin üzerinde mevzuata uygun bir şekilde yeterli sayıda araç park alanı ayrılmalıdır.
- Camiler, gürültü, kötü koku, kentsel atık gibi olumsuz çevresel faktörlerden uzak bir konumda olmalıdır.
- Camilerin yerleri altyapı hizmetlerinden (elektrik, su doğalgaz vb.) faydalanılabilecek şekilde olmalıdır
- Dini yapıların bahçelerinde baz istasyonlarına yer verilememelidir
- Camiler ve bahçeleri doğal afet ya da seferberlik gibi durumlarda toplanma alanına dönüşebilmelidir.
- Cami bahçelerinin, toplu olarak kullanılacağında rahatlık sağlanması ve bazı durumlarda toplanma alanı olarak kullanılabilmesi için alanının %50'si açık-yeşil alan olacak şekilde düzenleme yapılmalıdır.
- Camiler erişilebilirlik ilkeleri göz önünde bulundurularak planlamalı ve tasarlanmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı Tarafından hazırlanan Cami Planlama ve Tasarım Kılavuzunda Peyzaj ve Çevre Düzenleme başlığı altında verilen camilerin çevre düzenlemesinde dikkat edilmesi gereken noktalar ise;

- Camiye ibadet için gelen insanların çocuklarını güvenliğinden emin oldukları, cami giriş ve çıkışınca kolaylıkla ulaşabilecekleri, çocuklar için sağlam, güvenli ve sağlıklı malzemedeki yapılmış cami bahçesi içerisinde yer alan bir çocuk oyun alanı olmalıdır.
- Cami bahçelerinde yapılan peyzaj düzenlemesi caminin girişini vurgulayacak insanları yönlendirecek ve yaya hareketini engellemeyecek şekilde olmalıdır.

- Caminin yapısal kitesini kapatmayacak şekilde bitkisel tasarım yapılmalıdır.
- Gürültü kontrolü, rüzgar kontrolü ve amacına göre görsel kontrol sağlamak için uygun bitkisel tasarım yapılmalıdır.
- Bitkisel tasarımda kullanılacak bitkilerin seçiminde bitkinin iklimsel, ekolojik, morfolojik ve fiziksel özelliklerinin alana ve kullanım amacına uygun olmasına dikkat edilmelidir.
- Cami bahçelerinde geniş taş veya seramik kaplı alanların su geçirgenlik özelliğinin yüksek olmasına ve dış hava koşullarına uyumlu olmasına dikkat edilmelidir.
- Cami bahçesinde yapılan sert zeminde kaygan olmayan malzeme tercih edilmeli ve sert zemin üzerinde su birikintisini önlemek için eğim % 3'ü geçmeyen eğim verilmelidir.
- Bahçeden kullanılan mobilyalar taşınabilir olmalı ve yaya hareketini engellememelidir. Ayrıca bu mobilyalar bahçedeki diğer kullanımlarla ilişkili şekilde yerleştirilmelidir.

Konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; Aytatlı vd., (2021), Erzincan kent merkezinde yer alan 8 cami bahçesinde kullanılan bitkisel materyal hakkında bilgiler yer almaktadır. Sadana, (2015), tarafından yapılan çalışmada kent parkı olarak kullanılan cami bahçesi ile ilgili kullanıcıların algısını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu kapsamda belirlenen 7 unsur (rahatlık, temizlik, tazelik, serinlik, armoni düzeyi, güzellik, ilginç özellikler) ile ilgili kullanıcılarla yapılan anket sonuçlarına göre parkın camiye ve çevreye katma değer sağlayacak şekilde daha iyi bir tasarıma ihtiyacı olduğunu, daha konforlu, ilgi çekici ve tercih edilir hale getirilmesi ve ayrıca caminin merkezi nokta olarak gücünün güçlendirilmesi için şehir yetkililerinin parkın yapılandırılmasına daha fazla dikkat etmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Işıklar Bengi & Topraklı (2019), Ankara'nın protokol camilerinden Ahmet Hamdi Akseki Cami'yi ele almıştır. Kullanıcılarla yapılan anket ile cami anıt, simge ve işaret değeri, yakın çevresini niteleyen merkez yaratması, toplanma mekânı yaratan kamusal bir yapı olması, camilerin geçmiş ve güncel kullanımları doğrultusunda incelenmiştir. Erdoğan vd. (2021), tarafından tarihi çevre yenileme kapsamında bir tarihi cami bahçesi olarak ele alınan Muratpaşa Cami hakkında literatür araştırması ve arazi gözlemleri gerçekleştirilerek mevcut durum analizi yapılmıştır. Tarihi çevrelerin iyileştirilmesinde yenilenen tarihi yapı çevresini kapsayan bahçe, donatı elemanları, bitkisel materyal açısından değerlendirilerek, bahçenin sürdürülebilirliği ve kullanıcılara yararlılığı konusunda iyileştirmeye yönelik öneriler getirilmiştir. Omar vd. (2018), bu makalede, Perak Eyaleti'nde yeni gelişen küçük bir mahalle olan Mescid-i Sıddık'ta yeşil bir caminin potansiyelinin, sürdürülebilirliğin çevresel, sosyal ve ekonomik üç ana yönüne odaklanarak yaşayan bir bağlantı noktası olma örneği olarak araştırılmasını amaçlamıştır. Çorbacı vd. (2022), çalışma kapsamında Ahmet Erdoğan Cami peyzaj tasarım alanında başarılı ve sürdürülebilir bir bitkisel tasarım gerçekleştirilmesi amaçlamıştır. Bitkisel tasarımda tercih edilen bitki taksonları ve bu taksonların; familyaları, yaşam formları, yaprak durumları ve sayıları paylaşılmış ve bu bitkilerin bitkisel tasarım kapsamında kullanım amaçları irdelenmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Taflıha (2020), tarafından yapılan çalışmada seçilen iki cami örneğinde Kur'an ve Hadis içeriğine dayalı olarak İslami bahçe tasarımı kriterlerini analiz etmeyi ve formüle etmeyi amaçlamıştır. Kur'an ve Hadislerdeki bahçe tasarım kriterlerine odaklanılarak cami bahçeleri kullanıcı algısı değerlendirmiştir. Literatüre bakıldığında cami bahçeleri İslam bahçe sanatının bir sembolü olarak görülmektedir. Gündelik yaşamın bir yansıması olan bu bahçe sanatı anlayışına göre (Ekinci, 2016) cami bahçelerinin genel olarak dinlenme, tefekkür ve huzur bulma amaçlarıyla tasarlanan, çınar ağaçlarıyla gölge sağlanan, bahçenin merkezinde bir çeşme, kanal ya da havuz ile temsil eden su ögesine ve çevresinde yürüme yollarına yer verilen, çok sayıda oturma biriminin bulunduğu, servi ağaçlarıyla yönlendirme, perdeleme ve vurgu yapılan, doğumu ve cenneti tasvir etmesi nedeniyle meyve ağaçları kullanılan ve hoş kokulu bitkilere yer verilen bazı temel unsurları bulunmaktadır (Ali vd., 2015, Clark, 2017, Erdoğan vd., 2021).

Cami faaliyetlerinin derlenmesine ilişkin bir diğer önemli husus, tüm cinsiyetler ve yaş grupları için samimi ve sıcak bir atmosferin oluşturulmasıdır (Asif vd., 2021). Cami bahçeleri kentsel açık yeşil alan sistemi içerisinde rekreasyonel amaçlar için uygun ortam sağlamada, içerisinde bulunan oyun alanları ile çocukların gelişimine katkı sağlamada, bakımlı olması ve sınırlarının belli olması nedeniyle güveli alanlar oluşturmada, insanları bir arada tutma ve aralarındaki iletişimi güçlendirme konusunda sosyal fayları olan mekanlardır. Ayrıca açık yeşil alan sınıfında yer almasından dolayı bulunduğu yere estetik değer katması önemli işlevlerindedir.

MATERYAL ve YÖNTEM

Bu araştırma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 19.09.2023 tarihli, 209572 sayılı belge numarasıyla onay almıştır.

Materyal

Türkiye'nin önemli bir geçiş bölgesi olan Afyonkarahisar ili Ege bölgesinde yer almaktadır. Çevresinde Konya, Eskişehir, Denizli, Isparta, Kütahya ve Uşak illeri bulunmaktadır (Onay vd., 2022). İlin deniz seviyesinden yüksekliği 1.034 m ve yüzölçümü 14.772 km²' dir. Merkez ilçeyle birlikte toplam 18 ilçeye sahiptir. Merkez nüfusu 2022 yılı verilerine göre 324.996 kişidir. Ekonomik anlamda oldukça gelişme gösteren Afyon'un temel sanayi ürünleri mermer ve gıda üzerinedir. Afyon sanayisi mermer ve traverten taşında dünyanın önde gelen üreticilerindedir (Anonymous, 2022). Tarihi ve sivil yapılar açısından ilin geneline bakıldığında konaklar, camiler, bedestenler hanlar gibi pek çok yapı karşımıza çıkmaktadır. Çoğu tarihsel özelliğe sahip olan bu yapıların yanında kent içerisinde yer alan yeni yapılarda mimarisi ve kullanılan malzemeler açısından dikkat çekmektedir. Bu çalışmada cami bahçelerinin kullanıcılar üzerindeki etkisi ve tercih edilişliği incelenmiştir. Bu kapsamda Afyon ilinde yer alan camiler hakkında araştırma yapılarak yerinde gözlem yapılmıştır. Çalışma yapılacak olan cami seçilirken; *bahçe büyüklüğü, kullanıcı sayısı, konumu, bahçe ve bina ölçeğinde içinde barındırdığı aktiviteler* etkili olmuştur. Bu kriterler göz önüne alındığında Afyon kent merkezi genelinde Paşa Cami ve Külliyesi ile Hacı Mehmet Sayın Cami çalışma alanı olarak seçilmiştir. Bu camilerle ilgili veriler alt başlıklar halinde detaylı anlatılmıştır.

Paşa Cami ve Külliyesi

2018 yılında yapımına başlanma cami 2020 yılında tamamlanmıştır. Hasan Karaağaç Mahallesiinde yer alan cami 30 bin metrekarelik bir alana inşa edilmiş ve aynı anda yaklaşık 2500 kişinin ibadet edebileceği büyüklüğe sahiptir. Selçuklu mimarisine uygun yapılan cami Sedir ağaçlarından oluşan ahşap direkleri, revakları, kesme taş kaplaması ve kurşun çatısı ile dikkat çekmektedir (URL1). Cami bahçesi içerisinde gasilhane, şadırvan, tuvaletler, oturma birimleri, çocuk oyun alanı, otopark, süs havuzu, aydınlatma birimleri ve çöp kutuları yer almaktadır (Şekil 1). Caminin çevresinde ise Afyon Emniyet Müdürlüğü, Özel Park Hayat Hastanesi ve ticari alanlar yer almaktadır.

Şekil 1. Paşa Cami ve Külliyesi'ne ait görseller.

Figure 1. Images of Pasha Mosque and Social Complex.

Hacı Mehmet Sayın Cami

Dörtöyol mahallesinde bulunan cami Selçuklu Mimarisine göre tasarlanmıştır. Camide Osmanlı dönemindeki medrese kültürü inşa edilmiş ve caminin arka bölmelerinde Kuran kursları, seminer salonları, konferans salonları da yer almıştır. 4600 metrekarelik kapalı alana sahip olan camii, yaklaşık 3500 kişilik kapasitesiyle Afyonun en büyük cami olma özelliğine sahiptir (URL2). Yaklaşık 22.000 metrekarelik alana inşa edilen cami bahçesinde oturma birimleri, çocuk oyun alanı, otopark, aydınlatma ve çöp kutuları bulunmaktadır (Şekil 2). Çevresinde ise Afyon İl Özel İdare binası ile boş araziler yer almaktadır.

Şekil 2. Hacı Mehmet Sayın Cami'ne ait görseller.

Figure 2. Images of Hacı Mehmet Sayın Mosque.

Yöntem

Çalışma Afyon kent merkezinde seçilen iki adet cami bahçesinin kullanıcıların memnuniyetini ve cami bahçelerinin kentsel açık yeşil alanlar içerisindeki yerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Üç kısımdan oluşan çalışmanın ilk kısmında cami, cami bahçeleri ve İslam bahçeleri hakkında geniş bir literatür taraması yapılmıştır. İkinci kısımda Afyon kent merkezindeki camiler araştırılmış ve bunlar içerisinden seçim yapılmıştır. Seçim yapılırken camilerin yeni yapılmasına ve diğerlerine göre bahçesinin kapladığı alanın büyük olmasına dikkat edilmiştir. Bu doğrultuda seçilen Paşa Cami ve Külliyesi ile Hacı Mehmet Sayın Cami bahçeleri yerinde gözlem yapılarak fotoğraflandırılmıştır. Üçüncü kısımda ise cami bahçelerinin kalitesi, insanların bahçeyi ne kadar yoğun kullandığı ve memnuniyet hakkında bilgi edinmek için kullanıcılara anket uygulanmıştır. Anket formu 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcı profili ile ilgili bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde sorular hazırlanırken Tafiha (2020) tarafından yapılan çalışmadan yararlanılmıştır. Camiye ulaşılabilirlik, cami bahçesinin kullanımı, tasarımı, temizlik ve bakımı, içerisindeki donatılar ile ilgili sorular bu bölümde yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise Işıklar Bengi & Topraklı (2019)'nın çalışmasından elde edilen cami bahçesine dair kullanıcıların hissiyatlarının öğrenildiği soru yer almaktadır. Ankette 1-5 (1: çok kötü, 2: kötü, 3: nötr, 4: iyi, 5: çok iyi) (1: hiç memnun değilim, 2: memnun değilim, 3: orta memnunum, 4: memnunum, 5: çok memnunum) arasında likert ölçeği kullanılarak cami bahçesi kullanıcılarının değerlendirme yapmaları istenmiştir. Likert ölçek ortalamalarının değerlendirilmesinde temel alınan değerler: 1,00 ile 2,33 arası zayıf katılım, 2,34 ile 3,66 arası orta düzeyde katılım ve 3,67 ile 5,00 arası yüksek düzeyde katılım olarak değerlendirilmiştir (Geniş vd., 2020).

Anketler her iki camide de kullanıcılarla bire bir (yüz yüze) anket uygulaması tercih edilmiştir. Çalışma anketinin hedef kitlesi; gönüllülük esasına dayalı olarak rastgele seçilen, çalışmanın amacı hususunda bilgilendirilmiş ve çalışma alanlarındaki bireylerden oluşmaktadır. Örneklem büyüklüğünü Afyonkarahisar kent nüfusu (TÜİK, 2023) baz alınarak %95 güven aralığında hata payı %5 olarak kabul edilerek denek sayısı 73 olarak belirlenmiştir. Çalışmanın örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde aşağıdaki Eşitlik (1) kullanılmıştır (Kalıpsız, 1981; Akten, 2003).

$$n = \frac{Z^2 NPQ}{ND^2 + Z^2 PQ} \quad (1)$$

$$n = \frac{1.96^2 \times 747555 \times 0.95 \times 0.05}{747555 \times 0.05^2 + 1.96^2 \times 0.95 \times 0.05}$$

n= Örnek büyüklüğü

Z= Güven katsayısı

P= Ölçmek istediğimiz özelliğin kütlede bulunma ihtimali (çalışmada %95 olarak alınmıştır)

Q= 1-P

N= Ana kütle büyüklüğü (747500)

Bu eşitliğin hesaplanmasında herhangi bir hesaplama hatası olmaması amacıyla C programlama dili kullanılmıştır. C programlama dili ile algoritma C programlama diline aktarılmış ve çalıştırılmıştır, farklı değerler için de test ve kontrol edilmiştir. C programlama dilinde; literatürde örnek büyüklüğünü hesaplamak için kullanılan eşitlik 1'deki denklem çözdürülmüştür (Eşitlik 2).

$$n = ((\text{pow}(Z,2) * N * P * Q) / ((N * \text{pow}(D,2)) + (\text{pow}(Z,2) * P*Q))) \quad (2)$$

Yaptırılan hesaplama sonucunda örnek büyüklüğü 73 olarak bulunmuştur (Şekil 3). Basit tesadüfi örnekleme yönteminin kullanıldığı anket çalışmasının güvenilirliğinin sağlanabilmesi denek sayısı 100 olarak hedeflenmiştir. Anketler 01.08.2023-01.09.2023 tarihleri arasında çalışma alanlarında gerçekleştirilmiştir. Elde edilen anket verilerinin değerlendirilmesi ve analiz edilmesinde SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 28.0 istatistik programı (deneme sürümü) kullanılmıştır.

```
Hesaplama yapmak istiyor musunuz? E: Evet H: Hayir e
Güven katsayisini giriniz (Z): 1.96
Özelligin küttelede bulunma ihtimalini giriniz (P): 0.95
Ana kütle buyuklugunu giriniz (N): 747555
Veri dagilimini tahmin etmek icin standart sapmayi giriniz (D): 0.05
Ornek Buyuklugu (n) = 72.98
Hesaplama yapmak istiyor musunuz? E: Evet H: Hayir
```

Şekil 3. C programlama dili ile yapılan örneklem büyüklüğünün hesaplanmasına ilişkin ekran görüntüsü.

Figure 3. Screenshot of calculating the sample size using the C programming language.

Çalışmada anketin güvenilirlik analizi için Cronbach Alpha (α) katsayısı kullanılmıştır. Güvenirlilik analizi, bir ölçek türüne göre hazırlanan anket ifadelerinin tutarlılığını ölçmek için kullanılan bir analiz yöntemidir (Karagöz, 2017). Bu analizde, ölçeğe uygun olarak sıralanabilen anket ifadelerinin tutarlılığı ölçülür. Cronbach Alfa, özellikle bir ankette birden fazla Likert ölçeği sorusu bulunduğunda ve bu ölçeğin güvenilirliğini değerlendirmek istediğinizde sıkça kullanılan bir iç tutarlılık "güvenilirlik" ölçüsüdür. Bir anket ölçeğinin güvenilir kabul edilmesi için genellikle Cronbach Alpha (α) değerinin en az 0,70 olması gerektiği kabul edilir (Gürbüz & Şahin, 2016).

ARAŞTIRMA SONUÇLARI ve TARTIŞMA

Uygulamanın yapıldığı Paşa Cami ve Külliyesi ile Hacı Mehmet Sayın Cami bahçelerinin memnuniyeti ölçümü anketinin güvenilirlik testi sonucu α değeri 0,799 olarak bulunmuştur. Cronbach Alpha testinde kabul edilir düzeyde güvenilirlik anlamına gelmektedir. Çalışmada yapılan anketin iç tutarlılığının belirtilen standartlarda olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Paşa Cami ve Külliyesi ve Hacı Mehmet Sayın Cami Cronbach's Alpha değeri

Table 1. Pasha Mosque and Social Complex and Hacı Mehmet Sayın Mosque Cronbach's Alpha value

Cronbach's Alpha	Değişken Sayısı
0,799	22

Paşa Cami ve Külliyesi

Anket çalışmasının birinci bölümünde katılımcı profiline ait elde edilen veriler neticesinde katılımcıların (N=50) %72 oranı erkek, %26'sı 60-70 yaş aralığındadır. Katılımcıların %40'nın yaşadığı mahalle Hasan Karaağaç Mahallesi olurken, %86'sı kent içerisinde gelen bireylerdir. Paşa camii ve külliyesine Konya, Eskişehir ve Afyonkarahisar'dan gelen katılımcılarında olduğu saptanmıştır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Paşa Cami ve Külliyesi katılımcılarına ilişkin genel bilgilerin frekans ve yüzde (%) dağılımlar (N=50)

Table 2. Frequency and percentage (%) distributions of general information about Pasha Mosque and Social Complex participants (N=50)

	Frekans (N=50)	Yüzde %
Cinsiyet		
Kadın	14	28
Erkek	36	72
Yaş		
19 ve altı	2	4
20-30	4	8
30-40	7	14
40-50	11	22
50-60	10	20
60-70	13	26
70 ve üstü	3	6
Yaşadığı mahalle		
Cumhuriyet	5	10
Dört Yol	2	4
Eşref Paşa	4	8
Harbiş	2	4
Hasan Karaağaç	20	40
Kocatepe	5	10
Selçuklu	10	20
Tepebaşı	2	4
Yaşadığı şehir		
Afyonkarahisar	45	90
Eskişehir	2	4
Konya	3	6

Cami bahçeleri üzerine kullanıcı memnuniyeti araştırıldığı anket çalışmasının ikinci bölümünde likert ölçek verileri Tablo 3'te yer verilmiştir. Katılımcılar, cami ve bahçesini ulaşılabilirlik açısından yüksek düzeyde (\bar{x} 4,28-4,46) memnuniyet göstermiştir. Katılımcıların %46'sı cami ve bahçesinin kolay konumda, %44'ü kolay

girişte ve %51'i engelliye uygun olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar, cami ve bahçesinin donatı elemanları yönünden yüksek düzeyde (\bar{x} 3,74-4,38) memnuniyet göstermiştir. Bu bölümde en az memnuniyet katılımcıların %80'si ile çöp kutuları olurken, katılımcıların %52 oranı ile bitki çeşitliliği ve düzenlemesi en fazla memnuniyet oranı almıştır. Katılımcılar, cami ve bahçesinin yönetim yönünden yüksek düzeyde (\bar{x} 4,10-4,66) memnuniyet göstermiştir. Katılımcıların %70'i caminin temizliğinden, %38,8'si organizasyondan, %67,3'ü ise caminin bakımından memnun oldukları saptanmıştır. Katılımcılar, cami ve bahçesinin kullanım alanları yönünden yüksek düzeyde (\bar{x} 3,82-4,62) memnuniyet göstermiştir. Buna göre, katılımcıların %66'sı otopark alanından, %46'sı toplanma alanından ve %52'si çocuk oyun alanından memnun olduklarını belirtmiştir. Oturma alanı değerlendirilmesinde katılımcıların %38'si orta düzeyde memnuniyet gösterirken %36'sı yüksek düzeyde memnuniyet göstermiştir. Katılımcılar, cami ve bahçesinin çevresel etkiler açısından düşük düzeyde (\bar{x} 1,40-1,70) memnuniyet göstermiştir. Buna göre, katılımcıların %54'ü gürültüden, %62'si kötü görüntüden ve %66'ı kokudan memnun olmadıklarını belirtmişlerdir (Çizelge 3). Katılımcıların Paşa Cami ve Külliyesine ulaşılabilirlik, donatı elemanları, yönetim işleri ve kullanım alanları yönünden memnun oldukları ancak çevresel etkiler yönünden memnun olmadıkları saptanmıştır. Cami bahçesinin çevresel etkilerinin düşük düzeyde olmasının nedenleri arasında caminin konum olarak iki tarafında da yoğun trafiğe sahip yolların bulunması alanda trafik gürültüsüne neden olmaktadır.

Çizelge 3. Katılımcıların Paşa Cami ve Külliyesinin bahçesine ilişkin görüşleri

Table 3. Participants' opinions about the garden of Pasha Mosque and Social Complex

Değişken	N (katılımcı sayısı)	Ortalama	Standart Sapma
Cami ve bahçesini ulaşılabilirlik açısından değerlendirilmesi			
Kolay konum	50	4,36	0,66
Kolay Giriş	50	4,28	0,73
Engelliye uygunluk	50	4,46	0,57
Cami bahçesinin donatı elemanları yönünden değerlendirilmesi			
Bitki çeşitliliği ve düzenlemesi	50	4,38	0,72
Su elemanı	50	4,04	0,81
Oturma Birimleri	50	3,80	0,88
Aydınlatma	50	3,88	0,82
Çöp Kutuları	50	3,74	0,77
Cami bahçesinin yönetim yönünden değerlendirilmesi			
Temizlik	50	4,66	0,55
Organizasyon	50	4,10	0,84
Bakım	50	4,65	0,52
Cami bahçesinin donatı alanları yönünden değerlendirilmesi			
Oturma alanı	50	3,82	1,02
Otopark	50	4,62	0,56
Toplanma alanı	50	4,30	0,73
Çocuk oyun alanı	50	4,38	0,78
Cami bahçesinin çevresel etkiler açısından değerlendirilmesi			
Gürültü	50	1,70	0,90
Kötü görüntü	50	1,50	0,86
Koku	50	1,40	0,63

Cami bahçeleri üzerine kullanıcıların hissiyatlarının araştırıldığı anket çalışmasının üçüncü bölümünde likert ölçek verileri Tablo 4'te yer verilmiştir. Bulgulara göre katılımcıların cami bahçesine dair hissiyatları yüksek düzeyde (\bar{x} 3,96-4,62) memnuniyet göstermiştir. Katılımcıların %54'ü cami bahçesini etkileyici bulurken, %64'ü huzur verici olarak değerlendirmiştir. Cami bahçesini konforlu olarak değerlendiren

katılımcıların %34'i çok memnunken, %38'nin orta memnun olduğu saptanmıştır. Bu bölümdeki en düşük ortalama (\bar{x} 3,96) değeri de konforlu parametresi olduğu görülmektedir. Katılımcıların %70'i cami bahçesini güvenli olarak değerlendirdiği, %56'sının ise estetik olarak değerlendirdiği görülmektedir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Katılımcıların Paşa Cami ve Külliyesinin bahçesine ilişkin hissiyatları

Table 4. Participants' feelings about the garden of Pasha Mosque and Social Complex

Değişken	N (katılımcı sayısı)	Ortalama	Standart Sapma
Katılımcıların cami bahçesine dair hissiyatlarının değerlendirilmesi			
Etkileyici	50	4,48	0,61
Konforlu	50	3,96	0,85
Huzur verici	50	4,62	0,53
Güvenli	50	4,60	0,67
Estetik	50	4,48	0,64

Hacı Mehmet Sayın Cami

Anket çalışmasının birinci bölümünde katılımcı profiline ait elde edilen veriler neticesinde katılımcıların (N=52) %94,2 oranı erkek, %23,1'si 50-60 yaş aralığındadır. Katılımcıların %90,5'nin yaşadığı mahalle Dört Yol Mahallesi olurken, tüm katılımcıların Afyon kentinde yaşadıkları belirlenmiştir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Hacı Mehmet Sayın Cami katılımcılarına ilişkin genel bilgilerin frekans ve yüzde (%) dağılımları (N=52)

Table 5. Frequency and percentage (%) distributions of general information about Hacı Mehmet Sayın Mosque participants (N=52)

	Frekans (N=52)	Yüzde %
Cinsiyet		
Kadın	3	5,8
Erkek	49	94,2
Yaş		
19 ve altı	3	5,8
20-30	4	7,7
30-40	5	9,6
40-50	11	21,2
50-60	12	23,1
60-70	10	19,2
70 ve üstü	7	13,5
Yaşadığı mahalle		
Dört yol	47	90,5
Eşref Paşa	1	1,9
Kocatepe	2	3,8
Selçuklu	1	1,9
Erenler	1	1,9
Yaşadığı şehir		
Afyon	52	100

Cami bahçeleri üzerine kullanıcı memnuniyetinin araştırıldığı anket çalışmasının ikinci bölümünde likert ölçek verileri Tablo 6'da yer verilmiştir. Katılımcılar, cami ve bahçesini ulaşılabilirlik açısından orta ve yüksek düzeyde (\bar{x} 2,98-4,55) memnuniyet göstermiştir. Katılımcıların %46,2'si cami ve bahçesinin kolay konumda, %59,6'sı kolay girişte ve %55,8'i engelliye uygun olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar, cami ve bahçesinin donatı elemanları yönünden orta ve yüksek düzeyde (\bar{x} 3,52-4) memnuniyet göstermiştir. Bu bölümde en az memnuniyet katılımcıların %86,2'si ile çöp kutuları olurken, katılımcıların %68,6 oranı ile oturma birimleri parametresinden en fazla memnuniyet oranı almıştır. Hacı Mehmet Sayın Cami bahçesinde

su elemanı olmadığı için değerlendirmeye alınmamıştır. Katılımcılar, cami ve bahçesinin yönetim yönünden zayıf ve orta düzeyde (\bar{x} 1,67-3,17) memnuniyet göstermiştir. Katılımcıların %50'si caminin temizliğinden, %73,1'i organizasyondan orta düzeyde memnun kaldıkları belirlenmiştir. Bakım parametresine bakıldığında ise katılımcıların %40,4'ü hiç memnun kalmadığını, %51,9'unun ise memnun kalmadıkları saptanmıştır. Yönetim yönünden katılımcıların memnuniyet oranları özellikle bakım için zayıf kaldığı belirlenmiştir. Katılımcılar, cami ve bahçesinin kullanım alanları yönünden yüksek düzeyde (\bar{x} 4,07-4,84) memnuniyet göstermiştir. Buna göre; katılımcıların %76,9'sı oturma alanından, %57,7'si otopark alanından, %40,4'ü toplanma alanından, %84,6'sı çocuk oyun alanından memnun olduklarını belirtmiştir. Katılımcılar, cami ve bahçesinin çevresel etkiler açısından zayıf ve orta düzeyde (\bar{x} 1,32-3,46) memnuniyet göstermiştir. Buna göre, katılımcıların %69,2'si gürültüden, %67,3'ü kokudan memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %50'si kötü görüntüden orta düzey memnuniyet gösterdikleri saptanmıştır (Çizelge 6). Katılımcıların Hacı Mehmet Sayın Cami bahçesine ulaşılabilirlik yönünden kolay giriş ve engelliye uygunluk parametrelerinden memnun oldukları, donatı elemanları olarak oturma birimlerinden ve kullanım alanlarından memnun oldukları belirlenmiştir. Çevresel etkiler ve yönetim yönünden zayıf ve orta düzeyde bir memnuniyet olduğu gözlenmiştir. Cami bahçesinde yer alan yeşil alanlara bakım yapılmadığı için kullanıcılar yönetim açısından memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca cami çevresinde yapılaşma olmaması ve boş bakımsız arazilerin yer alması kötü görüntüye sebep olmaktadır.

Çizelge 6. Katılımcıların Hacı Mehmet Sayın Cami bahçesine ilişkin görüşleri

Table 6. Participants' opinions about the garden of Hacı Mehmet Sayın Mosque

Değişken	N (katılımcı sayısı)	Ortalama	Standart Sapma
Cami ve bahçesini ulaşılabilirlik açısından değerlendirilmesi			
Kolay konum	52	2,98	0,91
Kolay Giriş	52	4,01	0,72
Engelliye uygunluk	52	4,55	0,50
Cami bahçesinin donatı elemanları yönünden değerlendirilmesi			
Bitki çeşitliliği ve düzenlemesi	52	3,88	0,64
Oturma Birimleri	52	4,00	0,56
Aydınlatma	52	3,58	0,69
Çöp Kutuları	52	3,52	0,73
Cami bahçesinin yönetim yönünden değerlendirilmesi			
Temizlik	52	3,17	0,81
Organizasyon	52	3,05	0,66
Bakım	52	1,67	0,61
Cami bahçesinin donatım alanları yönünden değerlendirilmesi			
Oturma alanı	52	4,07	0,47
Otopark	52	4,57	0,49
Toplanma alanı	52	4,11	0,80
Çocuk oyun alanı	52	4,84	0,36
Cami bahçesinin çevresel etkiler açısından değerlendirilmesi			
Gürültü	52	1,92	0,55
Kötü görüntü	52	3,46	0,77
Koku	52	1,32	0,47

Cami bahçeleri üzerine kullanıcıların hissiyatlarının araştırıldığı anket çalışmasının üçüncü bölümünde likert ölçek verileri Çizelge 7'de yer verilmiştir. Bulgulara göre katılımcıların cami bahçesine dair hissiyatları zayıf ve orta düzeyde (\bar{x} 2,41-3,80) memnuniyet göstermiştir. Katılımcıların %61,5'i cami bahçesini etkileyici bulurken, %71,2'si konforlu parametresini orta düzey olarak değerlendirmiştir. Cami bahçesini huzur verici parametresini değerlendiren katılımcıların %48,1'i orta düzey, estetik parametresini

değerlendiren katılımcıların %53,8'i yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Katılımcıların %64,7'si güvenli parametresinin memnuniyet düzeyi orta olarak değerlendirdiği görülmektedir (Çizelge 7). Kullanıcılar caminin konum olarak çevresinde yerleşim alanlarının olmaması ve boş arazi ile çevrili olması sebebiyle cami çevresini güvenlik açısından uygun bulmadıklarını belirtmişlerdir.

Çizelge 7. Katılımcıların Hacı Mehmet Sayın Cami bahçesine ilişkin hissiyatları

Table 7. Participants' feelings about the Hacı Mehmet Sayın Mosque garden

Değişken	N (katılımcı sayısı)	Ortalama	Standart Sapma
Katılımcıların cami bahçesine dair hissiyatlarının değerlendirilmesi			
Etkileyici	52	3,69	0,54
Konforlu	52	3,25	0,68
Huzur verici	52	3,53	0,64
Güvenli	52	2,41	0,72
Estetik	52	3,80	0,65

Çalışma alanı olarak seçilen cami bahçeleri kullanıcıları ile yapılan anketler sonucunda insanların her iki camiden de genel olarak memnun oldukları görülmüştür. Camilerin bahçelerinin yeşil alan yönünden zengin olması çocuk oyun alanına, oturma alanlarına, otoparka yer verilmesi cami ve bahçe kullanımını artıran unsurlar arasındadır. Bunların yanı sıra iki cami karşılaştırıldığında Paşa Cami ve Külliyesinin konum olarak Hacı Mehmet Sayın Cami'sine göre daha merkezi olması ve bahçesinin genişliği, bakımlı oluşu, su ögesinin kullanılması, caminin bulunduğu mahalle ve Afyon ili dışında ziyaretçi alması hem tanınırlığını artırmakta hem de kente kimlik kazandırma yolunda ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Kullanıcıların cami bahçelerine dair "etkileyici, konforlu, huzur verici, güvenli, estetik" hissiyatların genel olarak yüksek çıkması yeşil alanların ve peyzaj yapılarının gerekliliğini ve önemini ortaya koymaktadır.

Çalışma alanı olarak seçilen cami bahçeleri bitkisel tasarım açısından değerlendirildiğinde; geniş yeşil alanlar ayrıldığı görülen Paşa Cami ve Külliyesi bahçesinde bu alanlara düzenli bakımın yapıldığı (çimlerin biçildiği, bitkilerin budandığı vs.), tasarım olarak farklı bitki form ve dokularının kullanıldığı, bitki seçimi yapılırken renk uyumuna dikkat edildiği, tasarımda farklı bitki türlerinin (Kartopu, Gül, Lavanta, Mazı, Taflan, Dağ muşmulası, Çam, Huş, Sedir, Akçaağaç, Çınar, Ladin,) yer aldığı tespit edilmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. Paşa Cami ve Külliyesi'ne ait bitkisel tasarım görselleri.

Figure 4. Planting Design images of Pasha Mosque and Social Complex.

Hacı Mehmet Sayın Cami bitkisel tasarım açısından incelendiğinde yeşil alan olarak ayrılan alanların yeterli olduğu ancak bu alanlarda düzenli bakım yapılmadığı görülmüştür. Çim alanların kendi haline bırakılması üzerinde bakım çalışmalarının olmaması kötü bir görüntü oluşturmaktadır. Bitki türleri bakımdan incelendiğinde ise farklı türler (sedir, mazi, huş, ladin, kırmızı yapraklı akçaağaç, çınar, at kestanesi) tercih edilmesine rağmen tasarım yaklaşımına uygun bir düzen ve uyum içerisinde olmadıkları için bitkisel tasarım açısından etkileyici bir görüntüsü bulunmamaktadır (Şekil 5).

Camiler kentsel mekan içerisinde bir kullanıma sahip olduğu için camilerin bahçeleriyle birlikte tasarlanması ve insanların kullanımına sunulması kente yeşil alan ve bir anlamda rekreasyon alanı kazandırma açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada cami seçimi yapılırken bahçe büyüklüğünün önemli bir kriter olması, cami bahçelerinin kullanımının ortaya çıkartılması açısından dikkat edilmesi gereken bir unsurdur. Bu çalışma ile cami bahçelerinin farklı amaçlarla kullanıldığı ve insanların bu alanlardan memnun olduğu görülmüştür. Literatüre bakıldığında cami bahçelerini inceleyen çalışmaların sayısının oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda daha fazla çalışma yapılmasına teşvik etmek ve bu çalışmanın literatüre sağlayacağı katkı oldukça önem arz etmektedir.

Şekil 5. Hacı Mehmet Sayın Cami'ne ait bitkisel tasarım görselleri.

Figure 5. Planting Design images of Hacı Mehmet Sayın Mosque.

Camiler maneviyatı yüksek mekanlar olduğu için buraya gelen insanların hem cami içinde hem de bahçesinde huzur bulması, dinlenmesi vs. açısından bahçelere yapılan tasarımlar, kullanılan bitkiler, peyzaj yapıları oldukça önemlidir. Ayrıca ülkemizin yaşadığı son depremde görüldüğü üzere deprem anında ve sonrasında insanların toplanma ve barınma gibi amaçlarla kullanabileceği en önemlisi de vakit kaybetmeden organize olabilecek alanlara ihtiyaç vardır. Afyon ilindeki bu iki cami bahçesi hem toplanma amacıyla kullanılabilecek geniş yüzeylere hem de barınma, yeme-içme, çocuklar için psikolojik olarak onları rahatlatabilecek oyun alanına ve WC gibi temel ihtiyaçların karşılanabileceği alanlara sahiptir. Camiler sahip oldukları bu özelliklerden dolayı önemli bir mekan niteliğindedir.

Kullanıcıların cami bahçelerinden olan memnuniyetleri göz önüne alındığında mevcut camilerin bahçelerinin incelenmesi uygun büyüklükteki camilerde yeşil alan, oturma alanı mümkünse çocuk oyun alanı gibi kullanımlara yer verilmesi açısından yeniden düzenlenmesi, yeni yapılacak olan camilerin ise planlamadan başlayarak konumlarının herkesin ulaşabileceği, odak noktası niteliğinde olan bir yerde yapılması ve bahçe için yeterli büyüklüğün ayrılması, tasarım aşamasında ise bahsi geçen kullanımlara yer verecek işlevsel, ekonomik, ekolojik peyzaj tasarımlarının yapılması gerekmektedir.

Cami bahçelerinden; mahremiyet sağlamada, gürültüyü azaltmada, gölge alanlar oluşturmada, estetik değer sağlamada bitkisel tasarımdan en üst düzeyde yararlanılabilir. Bu yüzden cami bahçelerine dikilecek olan bitkilerin yerlerine türlerine, formlarına, özelliklerine, birbirleriyle ve çevreleriyle olan uyuma dikkat edilmelidir. Her iki cami bahçesi örneğinde kullanılan bitkisel tasarıma bakıldığında bu tasarımların önemi ortaya çıkmıştır.

İnsanların doğaya zarar vermeleri ve doğayı bilinçsizce kullanmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan doğal afetler yaşamın bir gerçeği haline gelmiştir. Bu afetleri önlemek, önlenemiyorsa afet anında ya da sonrasında insanların toplanacağı barınacağı ihtiyaçlarını karşılayabileceği alanlar oluşturmak gerekmektedir. Bu sebeple cami bahçelerinde kullanılan donatıların deprem vb. afetler sonrasında kullanılabilir nitelikte olması için, çadıra dönüşebilen banklar ya da pergolalar, depolama olarak kullanılan banklar, pişirme ünitesine dönüşen oturma birimleri şeklinde olmasına dikkat edilmelidir. Bu şekilde tasarlanan alanlarda hızlı bir şekilde organize olunacağı unutulmamalıdır.

Sonuç olarak cami bahçeleri çeşitli ihtiyaçlara cevap verebilen nitelikte olduğu için kent için önemli mekanlardır. Bu mekanların her yaş grubuna hitap etmesi, cinsiyet ayrımı olmadan kullanılabilmesi ve erişilebilir olması için cami bahçeleri tasarım ilkelerine göre planlanması ve tasarlanması gerekmektedir. Bu ilkelere ek olarak yapılan bu çalışmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda; cami bahçelerinin bitkisel tasarımına ve bahçenin bakımına verilen önem bu alanı daha güvenli kılmakta ve insanların kullanımını artırmaktadır. Ayrıca bahçe içerisinde çocuk oyun alanına ve oturma birimlerine yer verilmesi her yaşta bireyin buraya gelmesine ve cami ve bahçesini kullanmasına vesile olmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı yerleşim alanlarında inşa edilen camiler bahçeleriyle birlikte düşünülmeli ve yapılacağı yerin konumu, orada yaşayan insanların kültürü, ihtiyaçları ve sosyal yapısı iyi etüt edilerek bahçesinde yer alacak kullanımlar şekillendirilmelidir. Bu konuda ilgili kamu kurumları, belediyeler ve üniversitelere büyük görev düşmektedir. Cami ve bahçesinin yapımında iş birliği içerisinde olunmalı gerekli destekler sağlanmalı ve maneviyatı güçlü olan bu alanların hem çevre hem de insanın fiziksel ve ruhsal sağlığı açısından kullanıma açılması için çalışmalar yapılmalıdır. Son olarak cami bahçeleri konusunda yapılan çalışmaların az olması bu konuya verilen önemi artırmalı ve literatüre katkı sağlamak amacıyla cami bahçeleri çeşitli yönleriyle incelenmeli ve yazılı çalışmalarla desteklenmelidir.

Veri Kullanılabilirliği

Veriler makul talep üzerine sağlanabilmektedir.

Yazar Katkıları

Çalışmanın konsepti ve tasarımı: BO, EBS; örnek toplama: BO; verilerin analizi ve yorumlanması: BO, EBS; istatistiksel analiz: EBS; görselleştirme: BO; makalenin yazımı: BO, EBS.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyan

Bu araştırma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 19.09.2023 tarihli, 209572 sayılı belge numarasıyla onay almıştır.

Finansal Destek

Finansal olarak desteklenmemiştir.

Makale Açıklaması

Bu makale Konu Editörü Doç. Dr. İpek ALTUĞ TURAN tarafından düzenlenmiştir.

KAYNAKLAR

- Akten, M., 2003. Isparta ilindeki bazı rekreasyon alanlarının mevcut potansiyellerinin belirlenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 4 (2): 115-132. ISSN: 1302-7085.
- Ali, A., N. Utaberta, M. Surat & M. Qays Oleiwi, 2015. Green architecture and islamic architecture: the islamic arabic city and the traditional islamic house. Applied Mechanics and Materials, 747: 24-27. doi.org/10.4028/www.scientific.net/AMM.747.24
- Alnajjar, A., 2023. Erken İslam Mimarisinden Günümüze Cami Mimarisindeki Değişimler: Biçim, İşlev ve Süsleme Yaklaşımları İçin Bir Haritalandırma Çalışması. Haliç Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 74 s.
- Anonymous, 2021. Cami Planlama ve Tasarım Kılavuzu. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 55.
- Anonymous, 2022. Afyonkarahisar İli 2021 yılı Çevre Durum Raporu. Afyonkarahisar Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, Ankara, 80s.
- Asif, N., N., Utaberta, S. Ismail & M.I. Shaharil, 2021. The Study on the Functional Aspects of Mosque Institution. Journal of Islamic Architecture, 6 (4): 229-236. DOI http://dx.doi.org/10.18860/jia.v6i4.11749
- Ayhan, A. & Ö. Atabeyoğlu, 2022. Giresun kenti parklarının peyzaj tasarım kriterleri açısından incelenmesi. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 59 (2): 283-295. DOI: 10.20289/zfdergi.893979.
- Aytatlı, B., A.C. Kuzulugil & N. Demircioğlu Yıldız, 2021. Kutsal Mekanlarda Bitki Kullanımı: Erzincan Kent Merkezi Camileri Örneği, 55-69". İn: İç Mekan, Çevre ve Bitkisel Tasarımda Güncel Araştırmalar I (Ed. M. Geçimli & A. Aysu). Artikel Akademi, Erzurum, 69s.
- Clark, E., 2017. İslam Medeniyetinde Bahçe Sanatı. İnkilap Yayınları, 228 s.
- Çorbacı, Ö.L., T. Öztürk & E. Erken, 2022. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ahmet Erdoğan Cami peyzaj projesinin bitkisel tasarım açısından değerlendirilmesi. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 23 (2): 63-78. https://doi.org/10.17474/artvinofd.1138442
- Ekinci, A., 2016. İslam Medeniyetinde Bahçe Kültürü ve Peyzaj. Şehir ve İrfan 3, 75 s.
- Erdoğan, R., E. Oktay & C. Selim, 2021. Tarihi çevre yenileme çalışmalarının peyzaj mimarlığı açısından değerlendirilmesi: Muratpaşa Cami örneği. Journal of Architectural Sciences and Applications, 6 (1): 195-205. Doi: 10.30785/mbud.886207
- Geniş, B., N. Gürhan, M. Koç, Ç. Geniş, B. Şirin, O.C. Çırakoğlu & B. Coşar, 2020. Development of perception and attitude scales related with covid-19 pandemia. Pearson Journal of Social Sciences & Humanities 5 (7): 306-326. Doi:10.46872/pj.127.
- Gül, A., 2001. Orman Peyzajı ve Rekreasyon Ders Notları. S.D.Ü. Orman Fakültesi. Isparta, 72s.
- Gürbüz, S. & F. Şahin, 2016. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. (3.Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 215s.
- Işıklar Bengi, S. & A.Y. Topraklı, 2020. Kullanıcı beklentilerinin modern bir cami örneği üzerinden incelenmesi. Mimarlık ve Yaşam Dergisi, 5 (1): 41-55. https://doi.org/10.26835/my.648396.https://doi.org/10.17474/artvinofd.1138442
- Kalıpsız, A., 1981. İstatistik Yöntemler. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi, Yayın No: 2837, O.F. Yayın No:294, İstanbul, 102s.
- Keleş, R., 1993. Kentleşme Politikası, 2. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, 752s.
- Koç, H., 2003. Daha Yaşanabilir Yerleşmeler Arayışında Kentsel Tarım. TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını 2003/1, Ankara, 40s.
- Korgavuş, B. & M. Ersoy, 2015. "Kadıköy ilçesi kentsel açık ve yeşil alanlarının olası İstanbul depreminde yeterliliğinin irdelenmesi, 398-408". Uluslararası Burdur Deprem ve Çevre Sempozyumu, Burdur.
- Lachowycz, K. & A.P. Jones, 2013. Towards a better understanding of the relationship between greenspace and health: Development of a theoretical framework. Landscape and Urban Planning, 118: 62-69. doi: 10.1016/j.landurbplan.2012.10.012.
- Mpofu, T. P. Z., 2013. Environmental challenges of urbanization: A case study for open green space management. Research Journal of Agricultural and Environmental Management, 2 (4): 105-110.
- Mülayim, R., 2022. Deprem Sonrası Geçici Barınmada Dönüştürülebilir Parkların Kullanılması. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Çankırı, 94 s.

- Nasution, I.W., 2023. İbadet Mekanı Tasarımında Kültürel Farklılıklar-Türkiye ve Endonezya'da Camilerin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 238 s.
- Omar, S.S., N.H. Ilias, M.Z. Teh & R. Borhan, 2018. Green mosque: A living Nexus. Environment Behaviour Proceedings Journal, 3(7) : 53-63. DOI: <https://doi.org/10.21834/e-bpj.v3i7.1281>
- Omer, S., 2013. The Form of the Prophet's Mosque. IVIEWS, <https://www.islamicity.org/7942/the-form-of-the-prophets-mosque/#:~:text=Thus%2C%20during%20the%20Prophet's%20time,lamps%20as%20a%20means%20for>
- Onay, B., 2023. "İmgelerde Bilişsel Haritalar, 125-133". In: Mimarlık ve Peyzaj Mimarlığı (Ed. G. SANDAL ERZURUMLU), Platanus Yayıncılık, İstanbul, 133 s.
- Onay, B., C. Kuş Şahin & B. Sava, 2023. "Kentsel açık-yeşil alanların dönüşümlü kullanımı: deprem parkları, 389-400". Academy 1st International Conference on Earthquake Studies May 21, 2023 İstanbul, 551 s.
- Onay, B., C. Kuş Şahin, B. Sava & E. Bayazıt Solak, 2022. Parklarda erişilebilirlik: Afyonkarahisar Prof. Dr. Veysel Eroğlu parkı örneği. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 13 (Ek Sayı:1): 321-331. DOI: 10.29048/makufebed.1163499
- Önder, S. & A.T. Polat, 2012. "Kentsel açık-yeşil alanların kent yaşamındaki yeri ve önemi" Kentsel Peyzaj Alanlarının Oluşumu ve Bakım Esasları Semineri (19 Mayıs 2012, Konya) , 96s.
- Sadana, A.S., 2015. Public perception of visual quality of cut mutia mosque park as public space In Jakarta. Journal of Islamic Architecture, 3 (4): 171-176.
- Sürün, S., 2019. 1. Derece Deprem Kuşağında Yer Alan Balıkesir İli Burhaniye İlçesinde Deprem Parkı Tasarımı Üzerine Bir Çalışma. Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Bartın, 187 s.
- Tafliha, I. N., 2020. Landscape evaluation of mosque garden based on the concept of islam. Journal Of Islamic Architecture, 6 (2): 112-119. DOI: <https://doi.org/10.18860/jia.v6i2.8028>
- Taib, M. Z. M., & M.T. Rasdi, 2012. Islamic architecture evolution: Perception and behaviour. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 49: 293-303. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.07.027>
- TÜİK, 2023. Türkiye istatistik kurumu, Afyonkarahisar nüfus verileri. (Web sayfası: <https://data.tuik.gov.tr/>) (Erişim tarihi: 19.08.2023).